

Üniversite Öğrencileri ve Çalışanları Örnekleminde Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlilik ve Güvenilirliği

K. Fatih Yavuz¹,
M. Hakan Türkçapar²,
Başak Demirel³, Emrah Karadere⁴

¹Psikiyatrist, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 5. Psikiyatri Kliniği, İstanbul - Türkiye
²Doç. Dr., ⁴Asist. Dr., S. B. Dışkapı Yıldırım Beyazıt Eğitim ve Araştırma Hastanesi 2. Psikiyatri Kliniği, Ankara - Türkiye
³Psikiyatrist, Isparta Devlet Hastanesi, Isparta - Türkiye

ÖZET

Üniversite öğrencileri ve çalışanları örnekleminde Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirliği

Amaç: Duygusal şema kavramı duygularla ilgili inançları ve tutumları belirleyebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu araştırma, Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin (LDŞÖ) Türkçeye uyarlanmasını, Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirliğinin analiz edilmesini amaçlamaktadır.

Yöntem: Araştırma, iki ildeki üniversite öğrencileri, öğrenci yakınları ve çalışanlarından oluşan 436 gönüllü katılımcı üzerinde yapıldı. LDŞÖ'nün Türkçeye çevrilmesi aşamasında çeviri, geri çeviri ve pilot uygulama yapılarak ölçüğe son biçimi verildi. Katılımcılara; sosyodemografik özellikler formu, LDŞÖ ve Üst-Biliş Ölçeği-30 (ÜBÖ-30) uygulandı. LDŞÖ'nün güvenilirliği; test-tekrar test, test yarılama, Cronbach alfa katsayısı ve madde-alt boyut toplam puan korelasyonu ile analiz edildi. Faktör analizinde temel bileşenler yöntemi ve varimax rotasyonu kullanıldı. Örtüşme ve ayrışma geçerliliğini belirlemek için Pearson korelasyon analizi kullanıldı.

Bulgular: Araştırma örnekleminin %51.1'i (n=223) kadındı. Yaş ortalaması 22.5±4.84 ve yaş aralığı 18-53 olarak saptandı. İstatistiksel analizde, LDŞÖ Türkçe formunun güvenilirliğini destekleyen sonuçlar elde edildi. Madde-alt boyut toplam puan korelasyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulundu ve iç tutarlılığının yüksek olduğu tespit edildi (Cronbach alfa = 0.86). Faktör analizinde, orijinal formda olduğu gibi saptanan 14 alt boyut, toplam varyansın %56.8'ini açıkladı. Alt boyutların beşinde orijinal formda uyumsuzluk saptandı. LDŞÖ'nün örtüşme ve ayrışma geçerliliğinin araştırılması için ÜBÖ-30 alt boyutları ile korelasyonuna bakıldı ve anlamlı ilişkiler elde edildi.

Sonuç: Araştırmanın bulguları, LDŞÖ Türkçe formunun klinik olmayan örneklem grubunda, duygulara yönelik şemaları ve tutumları geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçtüğünü göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Duygu işleme, şema, üst-biliş

ABSTRACT

Adaptation, validity and reliability of the Leahy Emotional Schema Scale Turkish version based on Turkish university students and workers

Objective: Emotional schema concept is developed for determining beliefs and attributions about emotions. The aim of this study was to examine validity and reliability of the Turkish version of "Leahy Emotional Schema Scale" (LESS).

Method: The sample consisted of 436 participants including students, workers and their relatives from various faculties of two Turkish universities. Translation, back-translation and pilot assessment of LESS Turkish version completed. Socio-demographic data form, LESS Turkish version and short form of the Metacognition Questionnaire (MCQ-30) were administered to participants. For reliability of LESS test-retest correlation, split-half technique, Cronbach's alpha coefficient and item-dimension total score correlations were used. Principal component analysis and varimax rotation used for factor analysis and Pearson correlation analysis was used for convergent and divergent validity.

Results: The mean age of participants was 22.5±4.84 years (age range: 18-53 years) and 51.1% (n=223) were female. Statistically significant results supported LESS Turkish version's reliability. Item-dimension total score correlation analyses revealed statistically significant correlation coefficients that show high internal consistency (Cronbach alpha = 0.86). Factor analysis revealed that LESS Turkish version, as the original version, had 14 dimensions, and these explained 56.8% of the total variance. In five dimensions, factor analysis showed inconsistency with original version of LESS. For convergent and divergent validity, we compared related subscales of LESS and MCQ-30 and revealed significant relations.

Conclusion: The results of this study show that the Turkish version of LESS is a reliable and valid scale for the assessment of beliefs and attributions about emotions on non-clinical population.

Key words: Emotional processing*, schema, metacognitive

Yazışma adresi / Address reprint requests to:
Psikiyatrist Fatih Yavuz, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 5. Psikiyatri Kliniği, İstanbul - Türkiye

Telefon / Phone: +90-212-543-6565

Elektronik posta adresi / E-mail address:
kfatihyavuz@yahoo.com

Geliş tarihi / Date of receipt:
17 Mart 2011 / March 17, 2011

Kabul tarihi / Date of acceptance:
12 Mayıs 2011 / May 12, 2011

* Emotional Processing' terimi bilişsel değerlendirme sürecinde bir verinin duygusal yönden ele alınmasına değil, bizzat oluşan duygunun üst-bilişsel seviyede değerlendirmesine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle kavramın Türkçe kullanımında, dolaysız çevirisi olan 'duygusal işleme' değil 'duygu işleme' karşılığı kullanılması tercih edilmiştir.

GİRİŞ

İnsan hayatının işlevselliği için temel gereklerden biri olmasına rağmen, psikiyatri ve psikoloji pratiğinde duygu kavramına son dönemlere kadar hak ettiği yer verilmemiştir. Son yıllarda ise kanıta dayalı psikoterapi yaklaşımlarında duygu kavramı önem kazanmaya başlamıştır (1-3). Özellikle bilişsel-davranışçı psikoterapi sürecinde, danışanın değişime karşı olan direncine, duygularına yönelik geliştirmiş olduğu şemalarının ve tutumlarının neden olabileceği düşünülmektedir (4). İnsanın yaşadığı duygularını nasıl algıladığı, anlamlandırıldığı ve yorumladığı üzerine yoğunlaşan duygu işleme (emotional processing) çalışmaları, duygu-odaklı terapi ve bilişsel-davranışçı terapi kuramcılarının katkılarıyla terapötik alanda da etkilerini göstermeye başlamıştır. Üst-bilişsel (meta-cognitive) terapinin kuramcısı Wells'in çalışmaları, başta depresyon ve yaygın anksiyete bozukluğu olmak üzere, birçok klinik tabloda kuramın etkinliğini ortaya koymuştur (5-7). Yine duygu-odaklı (emotional-focus) terapinin kuramcısı Greenberg, duygu işlemeye merkezi bir önem atfetmiş ve bu terapi yaklaşımıyla özellikle çift ve depresyon terapisinde anlamlı sonuçlar elde etmiştir (8,9). Leahy (10), Wells ve arkadaşlarının üst-bilişsel işleme modelinin üzerine inşa ettiği bir model geliştirmiş ve bir duyguya yanıt olarak kullanılan planlar, yaklaşımlar ve stratejileri "duygusal şema" terimiyle tanımlamıştır. Leahy'nin duygusal şema modelinde, hoşnutsuzluk verici bir duygu yaşandığında, ortaya çıkan bir dizi yorumlama süreci ve stratejisi tanımlanır. Bir duygu belirdiğinde ilk basamak, duyguya yönelik dikkatin ortaya çıkmasından oluşur. Leahy'nin modelinde ikinci basamak ise, duygudan duygusal ve bilişsel kaçınmayı içerir (11,12). Bu kaçınma; disosiyasyon, tıknırcasına yeme ve alkol kullanımı şeklinde ortaya çıkabilir (4). Kaçınma dışındaki olumsuz duygusal stratejiler; depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu, endişelenme, eş ilişkilerinde uyumsuzluk ve kişilik bozuklukları ile ilgili bulunmuştur (10-12).

Leahy Duygusal Şema Ölçeği (LDŞÖ), bireylerin duygularına yönelik inanç ve tutumlarını saptamak amacıyla geliştirilmiştir (4,10). Bu ölçek sayesinde, danışanın duygusal şemalarının tespiti terapist için bir

rehber görevi görebilir, terapist danışanların duygularına bakışlarını daha net anlayabilir. Böylece terapist, terapötik müdahale sürecindeki uyum bozucu duygusal yorumlamaların değiştirilmesine yardımcı olur hale gelecek ve bu sayede, terapi sürecinde danışan uyumu artacaktır. LDŞÖ, daha çok bilişsel terapi sürecinde terapistlerin kullanımına yönelik olarak oluşturulmuş olmakla birlikte, çeşitli araştırmalarda duygulara yönelik tutumları değerlendirme amacıyla da kullanılmıştır (13,14). Bu araştırmanın amacı, duyguları bilişsel ve yaşantısal bir bakış açısıyla ele alan ve duygusal şema kuramını klinik uygulamaya taşıyan LDŞÖ'nün Türkçe'ye uyarlanmış halinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır. Araştırmanın klinik olmayan bir örneklem grubunda yapılmış olması nedeniyle, ölçeğin klinik gruplarda da geçerlilik ve güvenilirliğinin araştırılması gerekmektedir. Duyguların üst-bilişsel yorumlanmasına yönelik bu tür yaklaşımların, bilişsel-davranışçı terapi sürecinde, psikoterapistler ve danışanlar için yararlı olacağını umuyoruz.

GEREÇ VE YÖNTEM

Örneklem

Araştırmaya 436 gönüllü katılmıştır. Katılımcılar, Mayıs-Haziran 2009 tarihleri arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Üniversitesi ve Kastamonu Üniversitesi'nde okuyan çeşitli bölümlerdeki öğrenciler, öğrenci yakınları ve çalışanlardan oluşmaktadır. Araştırma için her iki üniversitenin de yönetiminden gerekli resmi onay alınmıştır. Araştırmaya alınma kriterleri; 18 yaş üstü olmak, okuma-yazma bilmek ve katılım için gönüllü olmak şeklinde belirlenmiştir. Duygulara yönelik üst-bilişlerin değerlendirildiği araştırmamızda, kullanılan ölçeklerin uygulanması sırasında herhangi bir zorluk veya tutarsızlık ortaya çıkabilecek fiziksel ve ruhsal bir hastalık ve zeka geriliğinin olması dışlama kriterleri olarak belirlenmiştir.

Yöntem

LDŞÖ'nün Türkçe'ye çevrilmesi ve çalışılması için, özgün ölçeğin yazarından izin alınmıştır. Ölçeğin

Türkçe'ye çevrilme aşamasından sonra, ölçek maddeleri tekrar İngilizce'ye çevrilmiş, daha sonra, ülkemizde bilişsel-davranışçı terapi alanında eğitim almış ve halihazırda bu alanda çalışan ve İngilizce dilbilgisine hakim dört psikiyatrist tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede, en uygun çevirinin önerilmesi ve eğer varsa kendi önerilerinin iletilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirme sonrası en uygun olan çeviri üzerinde değerlendiricilerin görüşleri doğrultusunda karar verilmiştir. Elde edilen Türkçe çeviri, yetkili uzmanlarca tekrar İngilizce'ye geri çevrilerek tutarlılığı kontrol edilmiştir. Kabul edilen metin, önce bir ön çalışmayla 10 psikiyatri asistanına uygulanmış, katılımcılarca anlaşılmayan 2 maddede (21 ve 50) düzeltmeler yapılarak ölçeğe son biçimi verilmiştir.

Araştırmaya alınma kriterlerini karşılayan ve araştırma hakkında bilgilendirilen gönüllü kişilerden, önce sosyodemografik veri formunu doldurmaları istenmiştir. Kriterleri karşılayanlara, daha sonra LDŞÖ Türkçe formu ve geçerliliğini (concurrent validity) birlikte incelemek amacıyla, katılımcılara, daha önceden Türkçe'ye çevrilerek geçerlilik çalışmaları yapılmış olan Üstbiliş Ölçeği-30 (ÜBÖ-30) uygulanmıştır. LDŞÖ'nün güvenilirliğini saptamak için, test-yeniden test amacıyla, aynı katılımcılardan 60 kişiye ölçek 30 gün sonra tekrar uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Özellikler Formu:

Araştırmaya alınan örneklemin yaş, cinsiyet, eğitim özelliklerini ve olası psikiyatrik hastalığını belirlemek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış bir formdur.

Leahy Duygusal Şema Ölçeği (LDŞÖ): Robert L. Leahy tarafından geliştirilen ölçeğin orijinal adı "Leahy Emotional Schema Scale (LESS)" şeklindedir. LDŞÖ'nün içeriğini, kişinin duyguları hakkındaki inançları ve duygularıyla nasıl başa çıktığını belirlemeye yönelik ifadeler oluşturur. Likert tipi bir ölçektir ve toplam 50 maddeden oluşmaktadır. Her bir maddedeki ifade okunduktan sonra kişi, bunun kendisine ne kadar uyduğunu 1 (benim için hiç geçerli değil) ile 6 (benim için çok geçerli) arasındaki değerler üzerinden işaretler. Leahy'nin (10) yaptığı psikometrik çalışma sonucunda ölçek; her biri 2 ila 7 maddeden meydana gelen, 14 alt

boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; onaylanma, anlaşılabilirlik, suçluluk, duygulara yalın şekilde bakış, yüksek değerler, kontrol edilemezlik, hissizlik, akılcılık isteği, süreklilik, uzlaşma, hisleri kabullenme, ruminasyon, dışavurum, suçlama olarak tanımlanmıştır.

Ölçekteki 1, 2, 3, 5, 7, 9, 10, 12, 16, 19, 20, 25, 27, 28, 29, 33, 36, 44, 45, 49 ve 50 numaralı maddeler, işlevsel olan/olmayan tutumlara işaret etmesi nedeniyle ters puanlanmaktadır. Ölçekte, işlevsel olan ve olmayan tutumları ölçen alt boyutların birlikte bulunması nedeniyle, ölçeğin toplam puanı bulunmamakta, alt boyut toplam puanlaması ayrı ayrı dikkate alınmaktadır. Testin özgün formunun geçerlilik ve güvenilirliği; anksiyete bozukluğu ve depresyonu olan yetişkin psikiyatrik hasta örnekleminde çalışılarak gösterilmiştir. Ölçek, başta bilişsel-davranışçı terapiler olmak üzere, psikoterapi sürecindeki terapötik değişimlerin önündeki duygusal şemaların ortaya çıkarılmasında kullanılabilecek niteliktedir.

Üst-biliş Ölçeği-30 (ÜBO-30): Cartwright-Hatton ve Wells (15) tarafından geliştirilen ölçeğin orijinal adı, "Meta-Cognitions Questionnaire (MCQ)"'dir. Daha sonra Wells ve Cartwright-Hatton (16), bu ölçeğin 30 maddelik kısa formunu (ÜBÖ-30) yayımlamışlardır. Ölçek hazırlanırken, Yaygın Kaygı Bozukluğu, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Hipokondriasis ve Panik Bozukluk hastalarının endişeleri (worry) ve girici düşünceleri (intrusive thoughts) sorgulanmış ve hastaların bu tip bilişsel faaliyetlerle uğraşmalarının nedenleri ve bunlarla ilgili olarak yaşadıkları sorunların tespiti hedeflenmiştir. ÜBÖ-30, kavramsal olarak birbirinden farklı, fakat birbiriyle ilişki içinde olan beş faktörden oluşmaktadır. Bu beş faktör; olumlu inançlar, bilişsel güven, kontrol edilemezlik ve tehlike, bilişsel farkındalık ve kontrol ihtiyacı şeklindedir. Tüm faktörler, olumlu ve olumsuz üst-bilişsel inançlar ile üst-bilişsel süreçler (seçici dikkat, içsel bilişsel süreçlerin gözlenmesi) şeklinde iki ortak bileşeni içermektedir. Katılımcılar her bir maddedeki ifadeyi okuduktan sonra, bunun kendilerine uygunluğunu, 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 4 (kesinlikle katılıyorum) arasında Likert tipi derecelendirme ölçeği üzerinden işaretleyerek belirtirler. Ölçekten alınabilecek puanlar 30 ile 120 arasında değişir ve puanın yükselmesi patolojik tarzda üst-bilişsel faaliyetin

arttığına işaret eder (16). Ölçeğin psikometrik özelliklerinin araştırılması ve Türk örnekleminde uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Tosun ve Irak (17) tarafından gerçekleştirilmiştir.

İstatistiksel Analiz

Katılımcılardan toplanan veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 13.0 versiyonu kullanılarak istatistiksel analize tabi tutulmuştur. LDŞÖ Türkçe formunun güvenilirliğinin sınanması için, Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Faktör analizine uygunluğu, Bartlett'in küresellik testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem uygunluğu ölçümü kullanılarak değerlendirilmiştir (18-20). Bartlett'in küresellik testi, uygunluk için $p < 0.05$ değerini gerekli görmektedir. KMO ölçüm değerleri ise 0 ila 1 aralığındadır ve faktör analizi için 0.6 değerini gerekli görmektedir (21). Faktör analizi ise, Temel Bileşenler Analizi ve Varimax rotasyonu yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. LDŞÖ'nün örtüşme ve ayrışma geçerliliğini belirlemek için, ÜBÖ-30 ölçeği ile arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon tekniği ile incelenmiştir.

BULGULAR

Veriler; normallik, doğrusallık ve örneklem varyanslarının homojenliği açısından test edilmiştir. Aşırı puanlamaya sahip olup olmadıklarına bakılmış ve her bir katılımcı için aşırı işaretlemenin bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir.

Sosyodemografik Özellikler

Araştırmaya alınan katılımcıların %48.9'u ($n=213$) erkek, %51.1'i ($n=223$) kadındı. Yaş ortalaması 22.50 ± 4.84 ve yaş aralığı 18-53 olarak saptandı. Katılımcıların %97.7'si halen üniversitede okuyordu veya üniversite mezunuydu, %2.1'i lise ve %0.2'si ortaokul mezunuydu.

Güvenilirlik Analizleri

LDŞÖ Türkçe formunun güvenilirliğini belirlemeye yönelik olarak test-tekrar test yöntemi, Cronbach alfa

korelasyon analizi ve test-yarılama (split-half) tekniği kullanılmıştır.

Test-tekrar test analizi için, grup içerisinde 60 kişiye 30 gün sonra LDŞÖ yeniden uygulanmıştır. T1 ve T2 zamanında verilen 60 testten tam olarak doldurulan 47 test değerlendirmeye alınmıştır. Test-tekrar test korelasyon katsayıları, ölçek maddeleri için 0.37 (LDŞÖ-18) ile 0.75 (LDŞÖ-39) arasında olmuştur.

LDŞÖ maddeleri arasındaki iç tutarlılığı saptamak amacıyla, Cronbach alfa korelasyon analizi tekniği kullanıldı. İç tutarlık katsayılarını saptamak için, T1 zamanında doldurulan 436 test analiz edildi. Cevapları tam olan 403 test üzerinden sonuç alındı. Tüm test için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı, $r = 0.86$ olarak istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bulundu. Elli maddenin her birinin ait olduğu alt boyut toplam puanı ile korelasyon katsayıları, 33. madde ($r = 0.11$, $p < 0.05$) dışında, istatistiksel olarak yüksek düzeyde ($r = 0.48-0.87$, $p < 0.01$) anlamlı bulundu. Bu bulgular, LDŞÖ'nün iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Test-yarılama ile yapılan diğer bir güvenilirlik analizinde, ölçek maddeleri tekler ve çiftler olarak iki eşit gruba ayrıldı ve her gruptaki test puanları arasındaki ilişki hesaplandı. Testin bir yarısına ait güvenilirlik katsayısı, $r = 0.70$ bulundu. Bu katsayı, testin tamamının güvenilirliğinin alt sınırı olarak kabul edilmektedir. Testin tamamına ilişkin güvenilirlik katsayısı ise Spearman-Brown formülü ile bulunur. LDŞÖ Türkçe formunda bu katsayının $r = 0.83$ olduğu saptanmıştır. Bu bulgular, LDŞÖ Türkçe formunun ülkemiz örneklemini için güvenilir bir ölçek olduğunu göstermiştir.

Geçerlilik Analizleri

Yapı Geçerliliği

LDŞÖ'nün Türkçe'ye uyarlamasında yapı geçerliliğini araştırmak için gerekli faktör yapısının analizinde, temel bileşenler yöntemi ve varimax dönüştürmesi uygulandı. Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluğu ($r = 0.85$, $p < 0.001$) verinin faktör analizine uygun olduğunu gösterdi (Bartlett ki-kare=5586.14; $p < 0.001$). Faktörlerin çıkarılmasında, "eigenvalue" değeri 1'in üzerinde olan 14 faktörlü çözüme karar verildi. Analiz

sonunda, toplam varyansın %56.88'ini açıklayan anlamlı 14 faktör elde edildi (Tablo 1). Bununla birlikte faktör analizinin sonuçları, LDŞÖ Türkçe formunun faktör yapısının orijinal forma göre kısmi farklılıklar içerdiğini göstermiştir. Bu doğrultuda oluşan alt boyutlar ve içerikleri şu şekildedir:

Tablo 1: Faktör analizi (Temel bileşenler yöntemi ve varimax dönüşürmesi)

İçerik	Başlangıç Eigenvalue değeri >1		
	Toplam	% Varyans	Toplam %
1	2.77	5.55	5.55
2	2.61	5.22	10.76
3	2.53	5.07	15.83
4	2.24	4.48	20.30
5	2.21	4.42	24.72
6	2.16	4.33	29.05
7	2.12	4.25	33.30
8	1.94	3.87	37.17
9	1.89	3.78	40.95
10	1.73	3.45	44.40
11	1.63	3.25	47.65
12	1.62	3.23	50.88
13	1.58	3.16	54.04
14	1.42	2.85	56.90

Kontrol edilemezlik: Bu alt boyut her iki formda da yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu 7, 27, 44 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Türkçe formda bu maddelere 13, 31 ve 45 numaralı maddeler de eklenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %5.54'ünü açıklamıştır. **Duygulara karşı zayıflık:** Bu alt boyut sadece Türkçe formda yer almaktadır. 6, 18, 19, 34 ve 35 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %5.21'ini açıklamıştır. **Kümeleşen madde içerikleri göz önüne alınarak, bu faktör, duygulara karşı zayıflık olarak adlandırılmıştır.** Anlaşılabilirlik: LDŞÖ'nün orijinal formunda bulunan bu alt boyut, Türkçe formda da bulunmaktadır. Orijinal formda bu alt boyut 5, 10, 33, 45 numaralı maddelerden oluşurken, LDŞÖ Türkçe formunda 5, 10 ve 12 numaralı maddelerden oluşmuştur. Bu faktör toplam varyansın %5.06'sını açıklamıştır. **Duygulardan kaçınma:** Bu alt boyut sadece Türkçe formda yer almaktadır. 1, 2, 20, 21 ve 36 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %4.47'sini açıklamıştır.

Kümeleşen madde içerikleri göz önüne alınarak bu faktör, duygulardan kaçınma olarak adlandırılmıştır. **Akılcılık isteği:** Bu alt boyut her iki formda da yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu 17, 30 ve 46 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Türkçe formunda bu boyuta 32 ve 47 numaralı maddeler eklenirken, 30 numaralı madde bu faktörde kümelenmemiştir. Bu faktör toplam varyansın %4.42'sini açıklamıştır. **Hisleri kabullenme:** Bu alt boyut her iki formda da yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu 2, 9, 12, 20, 28, 40 ve 50 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Türkçe formda 23, 33, 38, 40 ve 42 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %4.32'sini açıklamıştır. **Ruminasyon:** Bu alt boyut her iki formda da yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu 1, 24, 36, 37 ve 48 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Bununla birlikte 1 ve 36 numaralı maddeler Türkçe formda bu alt boyutta kümelenmemiştir. Ayrıca Türkçe formda 22 numaralı madde bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %4.24'ünü açıklamıştır. **Farklılık:** Bu alt boyut sadece Türkçe formda yer almaktadır, 3, 11, 14, 15 ve 16 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmiştir. Alt boyutu oluşturan maddelerin içeriği, kişinin diğer insanlardan farklı duygusal yaşantıları olduğuna yönelik şemalarıyla uyum arz etmektedir. Bu faktör toplam varyansın %3.87'sini açıklamıştır. **Kümeleşen madde içerikleri göz önüne alınarak, bu faktör farklılık başlığı altında tanımlanmıştır.** **Duyguları inkar:** Bu alt boyut sadece Türkçe formda yer almaktadır, 49 ve 50 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %3.77'sini açıklamıştır. **Kümeleşen madde içerikleri göz önüne alınarak bu faktör duyguları inkar olarak tanımlanmıştır.** **Süreklilik:** Bu alt boyut her iki formda da yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu, 13 ve 29 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Türkçe formunda ise 13 numaralı madde bu boyutta kümelenmezken, 30 numaralı madde bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %3.45'ini açıklamıştır. **Onaylanma:** Bu alt boyut her iki formda da yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu, 8, 16 ve 49 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Türkçe formunda bu maddelerden 16 ve 49 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmezken, 4 numaralı madde bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın

%3.25'ini açıklamıştır. Uzlaş: Bu alt boyut da her iki formda yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu, 3, 19, 39 ve 41 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Türkçe formunda bu maddelerden 3 ve 19 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmemiştir. Bu faktör toplam varyansın %3.23'ünü açıklamıştır. Duyguları zararlı olarak görme: Bu alt boyut sadece Türkçe formda yer almaktadır; 9 ve 28 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmiştir. Alt boyutu oluşturan maddelerin mahiyeti, kişinin duyguları zarar verici olarak gördüğüne yönelik bir vurgu içermektedir. Kümeleşen madde içerikleri göz önüne alınarak bu faktör, duyguları zararlı olarak görme olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın %3.15'ini açıklamıştır. Suçluluk: Bu alt boyut her iki formda da yer almaktadır. Orijinal formda bu boyutu, 4, 14, 26 ve 31 numaralı maddeler oluşturmaktadır. Türkçe formunda bu maddelerden 4, 14 ve 31 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmezken, 25 ve 43 numaralı maddeler bu boyutta kümelenmiştir. Bu faktör toplam varyansın %2.84'ünü açıklamıştır.

Örtüşme Geçerliliği

LDŞÖ'nün örtüşme geçerliliğini test etmek amacıyla, LDŞÖ ve ÜBÖ-30 ölçeği puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon tekniği ile incelenmiştir ve

LDŞÖ'nün alt boyutları ile ÜBÖ-30 alt boyut puanları arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır (Tablo 2). Örnek olarak, ÜBÖ-30 kontrol edilemezlik ve tehlike alt-ölçeği ile LDŞÖ kontrol edilemezlik, duyguları zararlı görme alt boyutları benzer şekilde, olumsuz bilişsel içeriğin veya duygusal yaşantının birey tarafından kontrol edilemeyeceğine ve bu durumun birey için tehlike oluşturduğuna dair inançlara vurgu yapmaktadır. Bu alt boyutlar arasında pozitif yönde, istatistiksel olarak anlamlı ilişki elde edilmiştir ($p < 0.01$). Sonuçlar LDŞÖ Türkçe formunun örtüşme geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Yine Tablo 2'de görüldüğü gibi, LDŞÖ'nün Türkçe formunda yeniden tanımlanan alt boyutları arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı düzeyde birbirleriyle bağıntılıdır.

Ayrışma Geçerliliği

Ayrışma geçerliliği (divergent validity), birbirlerinden farklı eğilimleri ölçmeyi hedefleyen benzer ölçeklerin yüksek oranda negatif korelasyon göstermesi prensibine dayanır (22). LDŞÖ ölçeğinin ayrışma geçerliliğini değerlendirmek için alt boyut puanları ile ÜBÖ-30 alt boyut puanları arasındaki ilişkiler, Pearson korelasyon tekniği kullanılarak analiz edilmiştir (Tablo 2). Buna göre, LDŞÖ'nün işlevsel tutumlara vurgu yapan

Tablo 2: LDŞÖ ve ÜBÖ-30 alt boyutları arasındaki ilişkiler

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1.Onaylanma	1																		
2.Duygulara karşı zayıflık	-0.09	1																	
3.Duygulardan kaçınma	-0.05	0.10*	1																
4.Anlaşılabilirlik	0.26**	-0.45**	-0.03	1															
5.Kontrol edilemezlik	-0.28**	0.52**	0.11*	-0.54**	1														
6.Akıcılık isteği	0.03	-0.08	-0.26**	0.11*	-0.12*	1													
7.Hislerin kabullenilmesi	-0.05	-0.18**	-0.25**	0.10	-0.12*	0.30**	1												
8.Ruminasyon	-0.14**	0.45**	0.28**	-0.43**	0.50**	0.21**	-0.26**	1											
9.Farklılık	-0.29**	0.34**	-0.07	-0.43**	0.46**	-0.16*	-0.08	0.28**	1										
10.Duygulan inkar	-0.15**	0.43**	0.13**	-0.39**	0.46**	-0.17**	-0.15**	0.43**	0.29**	1									
11.Süreklilik	-0.20**	0.30**	0.10*	-0.23**	0.34**	-0.21**	-0.04	0.24**	0.23**	0.29**	1								
12.Uzlaş	0.04	-0.03	-0.06	0.05	0.01	0.04	-0.01	0.01	-0.06	-0.04	-0.04	1							
13.Duygulan zararlı olarak görme	-0.24**	0.32**	0.243**	-0.24**	0.38**	-0.23**	-0.09	0.36**	0.16**	0.34**	0.28**	0.02	1						
14.Suçluluk	-0.18**	0.24**	0.04	-0.29**	0.39**	-0.13**	-0.05	0.31**	0.32**	0.25**	0.25**	0.01	0.29**	1					
15.ÜBÖ-30 olumlu inançlar	-0.13**	0.16**	0.13*	-0.04	0.20**	-0.20**	-0.11*	0.20**	0.11*	0.17**	0.13*	0.05	0.25**	0.12*	1				
16.ÜBÖ-30 bilişsel güven	-0.05	0.03	0.07	-0.01	0.07	-0.02	-0.04	0.11*	0.07	0.09	0.01	0.10*	0.07	0.01	0.23**	1			
17.ÜBÖ-30 kontrol edilemezlik ve tehlike	-0.14**	0.36**	0.09	-0.27**	0.36**	-0.16**	-0.12*	0.35**	0.24**	0.25**	0.10*	-0.09	0.17**	0.14**	0.28**	0.06	1		
18.ÜBÖ-30 bilişsel farklılık	-0.01	0.07	0.25**	-0.03	0.06	-0.22**	-0.27**	0.21**	0.01	0.14**	0.03	0.02	0.14**	-0.01	0.36**	0.09	0.21**	1	
19.ÜBÖ-30 düşünceleri kontrol ihtiyacı	-0.17**	0.32**	0.07	-0.30**	0.40**	-0.17**	-0.17**	0.38**	0.25**	0.26**	0.16**	-0.03	0.33**	0.20**	0.40**	0.09	0.56**	0.27**	1

LDŞÖ: Leahy Duygusal Şema Ölçeği, ÜBÖ-30:Üst-Biliş Ölçeği-30, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Tablo 3: LDŞÖ Türkçe formu alt boyutlarının cinsiyetle ilişkisi

Kaynak	Bağımlı Değişken	Tip III Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kareler	F	p	Kısmi Eta Kare
Cinsiyet	Onaylanma	0.38	1	0.38	0.061	0.805	0.00
	Zayıflık	928.15	1	928.15	30.915	<0.001	0.07
	Duygulardan kaçınma	44.52	1	44.52	1.670	0.197	0.00
	Anlaşılabilirlik	33.21	1	33.21	1.831	0.177	0.00
	Kontrol edilemezlik	7.70	1	7.70	0.165	0.685	0.00
	Akılcılık isteği	7.69	1	7.69	0.408	0.523	0.00
	Hislerin kabullenilmesi	5.25	1	5.25	0.390	0.532	0.00
	Ruminasyon	155.46	1	155.46	7.742	0.006	0.02
	Farklılık	9.66	1	9.66	0.444	0.506	0.00
	Duyguları inkar	20.27	1	20.27	2.328	0.128	0.01
	Süreklilik	25.03	1	25.03	3.675	0.056	0.01
	Uzlaş	0.56	1	0.56	0.097	0.756	0.00
	Duyguları zararlı görme	1.23	1	1.23	0.153	0.696	0.00
	Suçluluk	153.95	1	153.95	13.603	<0.001	0.03

LDŞÖ: Leahy Duygusal Şema Ölçeği, S.D.: Serbestlik derecesi, Birleştirilmiş bağımlı değişkenler için: F (df=14, 389), Duygulara karşı zayıflık ve suçluluk için: F (df=1, 402)

Tablo 4: LDŞÖ zayıflık ve suçluluk alt boyutlarının ortalama puanları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	Ortalama	Standart Hata	95% Güvenirlilik Aralığı	
				Alt sınır	Üst sınır
Zayıflık	Kadın	18.20	0.38	17.46	18.93
	Erkek	15.22	0.38	14.47	15.96
Suçluluk	Kadın	7.14	0.23	6.70	7.59
	Erkek	8.41	0.23	7.95	8.86

LDŞÖ: Leahy Duygusal Şema Ölçeği

onaylanma, anlaşılabilirlik, hislerin kabullenilmesi alt boyutları ve ÜBÖ-30'un işlevsel olmayan inançlara vurgu yapan kontrol edilemezlik ve tehlike ile düşünceleri kontrol ihtiyacı alt boyutları, üst-bilişsel süreçlere yönelik tutumların farklılığını göstermesi amacıyla karşılaştırılmıştır. Her iki ölçeğin belirtilen alt boyut puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiş ($p<0.01$) ve bulgular ölçeğin Türkiye şartları için ayırma geçerliliğini desteklemiştir.

Cinsiyet Etkisi

LDŞÖ alt boyut puanlarının cinsiyete göre değişip değişmediği, çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) ile incelenmiştir. Örneklemin MANOVA için uygun olup olmadığı test edilmiş, analiz sonucunda Wilks lambda anlamlı bulunmuştur (0.84, $p<0.001$). Bu sonuç, cinsiyetin alt boyut puanlarına anlamlı derecede

etkili olduğunu göstermektedir. Cinsiyetin hangi alt boyutlarda etkili olduğunun tespitinde Tip-1 hata ihtimaline karşı, alfa değerine Bonferroni düzeltmesi uygulanmış ve 0.05 olan alfa değeri alt boyut sayısı olan 14'e bölünerek, 0.0035 değeri anlamlılık için eşik olarak saptanmıştır. LDŞÖ duygulara karşı zayıflık ve suçluluk alt boyutları, bu anlamlılık derecesinde, cinsiyete göre değişiklik göstermişlerdir (Tablo 3). Ortalama puanlara bakıldığında ise, kadınların erkeklere göre kendilerini duygularına karşı daha zayıf hissettikleri, bununla birlikte, kadınlara göre erkeklerin duygularından dolayı kendilerini daha fazla suçlu hissettikleri saptanmıştır (Tablo 4).

TARTIŞMA

Çoğu psikiyatrik bozuklukta bilişsel-davranışçı terapinin yüksek etkililiği kanıtlanmış olmasına rağmen,

birçok danışan terapi sürecini tamamlayamamaktadır (23). Leahy (10), bu aksaklığın altında yatan mekanizmayı, duygusal kaçınma (emotional avoidance) ve anksiyete korkusu (fear of anxiety) olarak formüle etmektedir; önerdiği duygusal şema kavramsallaştırmasıyla kişilerin duygularıyla başa çıkma stratejilerini, planlarını ve yaklaşımlarını tanımlamıştır. Leahy, kendi modelinin Wells'in (5) üst-bilişsel modelinden farkını, yukarıda bahsedilen "başla çıkma stratejilerine vurgu yapması" olarak tanımlamaktadır. Leahy, aynı zamanda, Greenberg ve Paivio'nun (8) geliştirdiği, "duyguların bilişleri içerdiği ve onlara erişimi sağladığı" yönündeki yaklaşımı da geçerli olarak kabul etmektedir.

LDŞÖ'nün geçerliğini ve maddelerinin faktör yapısını saptamak amacıyla uygulanan faktör analizinde, 14 faktörlü çözüme karar verilmiş, analiz sonunda, toplam varyansın %56.8'ini açıklayan orijinal formdaki gibi anlamlı 14 faktör elde edilmiş, ancak LDŞÖ Türkçe formunun faktör yapısının orijinaliyle tamamen aynı olmadığı tespit edilmiştir. Orijinal formla Türkçe form arasında çıkan bu uyumsuzluk nedeniyle, istatistiksel analizler gözden geçirilmiş, orijinal formun yazarı ile görüşülmüş ve istatistiksel analizde aynı yöntemlerin kullanıldığı teyit edilmiştir. Orijinal çalışmanın yayımlandığı makalenin yöntem bölümü gözden geçirildiğinde, katılımcı sayısının azlığı dikkati çekmiştir ve uyumsuzluğun nedenlerinden birinin bu katılımcı sayısının azlığı olabileceği düşünülmüştür. Nunnally'ye (24) göre, bir ölçeğin geliştirilmesi aşamasında gerekli katılımcı sayısının her bir madde için 10 kişi olacak şekilde düzenlenmesi tavsiye edilmelidir. Bazı araştırmacılar, bu sayının madde başına beş katılımcı olabileceğini öne sürmüşlerdir (21). LDŞÖ orijinal formunda bu sayı 1.06'dır. Bizim araştırmamızda ise sayı madde başına 8.72'dir. Uyumsuzluğun bir nedeni de, orijinal formun çalışmasının klinik anlamda bir bozukluğa sahip kişilerle yapılmış olması olabilir. Bizim araştırmamıza kaynak teşkil eden örneklem, çoğu üniversite öğrencisi olmak üzere gönüllü katılımcılardan oluşmaktadır. Bu durum, ölçeğin Türkçe formunun klinik örneklem üzerinde de geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. LDŞÖ Türkçe formunun faktör yapısındaki farklılığın bir diğer nedeni de, farklı dil ve kültür yapısına sahip örneklem

grubunda uygulanmış olması olabilir. Kültür ve dil yapısının duygu ve bilişlerin farklı şekilde algılanmasına neden olabileceği öne sürülmektedir (25,26).

Faktör analizinde, bazı ölçek maddelerinin kümelenmeleri farklı olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin, LDŞÖ'nün orijinal çalışmasında 22 numaralı madde alt boyutlardan herhangi birisine girmemiştir (10). Bununla birlikte Türkçe formda 22 numaralı madde ("Kendimi kötü veya üzgün hissettiğim zaman değerlerimi sorgularım") ruminasyon alt boyutunda kümelenmiştir. Madde içeriği göz önüne alındığında, bu kümelenme tam bir uygunluğu göstermektedir. Çünkü, kişinin kendisini üzgün hissetmesi durumunda ruminatif bir şekilde değerlerini ve yaşamını sorgulaması, literatürde 'depresif ruminasyon' olarak tarif edilmektedir (26). Kırk sekiz numaralı madde ise ("Duygularım veya fiziksel hislerim üzerine çok odaklanıyorum") hem 0.44 faktör yükü ile ruminasyon alt boyutunda hem de -0.44 faktör yükü ile duyguları inkar alt boyutunda kümelenmiştir. Ancak maddenin içeriği dikkate alındığında, ruminatif bir süreci karşılamaktadır. Temel bileşenler yöntemi ile ilgili çalışmalarda da önerildiği gibi, faktör yükünün birbirine çok yakın olduğu durumlarda, maddenin içeriği ve ölçtüğü özellikleri göz önüne alınarak, uygun faktöre ataması yapılabilmektedir (27,28). Bu doğrultuda, 48. maddenin içeriği dikkate alınmış, iki faktör yükünün birbirine çok yakın olması nedeniyle, maddenin ölçeğinin orijinal formundaki gibi ruminasyon alt boyutunda yer almasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Yine 28 numaralı madde (Kendinizi bazı duyguları hissetmekten korumalısınız), 0.40 faktör yükü ile ruminasyon alt boyutunda, 0.38 faktör yükü ile de duyguları zararlı olarak görme alt boyutunda kümelenmiştir. Bu durumda 28. maddenin içeriği dikkate alınmış, iki faktör yükünün birbirine çok yakın olması nedeniyle, maddenin duyguları zararlı olarak görme alt boyutunda yer almasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

Sonuç olarak, LDŞÖ'nün özgün formunun çalışmasında tanımlanan 14 alt boyuttan dışavurum, hissizlik, yüksek değerler, duygulara yalın şekilde bakış ve suçlama alt boyutları bizim araştırmamızda tanımlanmamıştır. Kümelenen maddelerin içerik analizleri sonucunda bu alt boyutlar yerine, duyguları zararlı olarak görme, duygulardan kaçınma, farklılık, duyguları inkâr, zayıflık alt boyutları tanımlanmıştır. Formlar arasında

alt boyut bazında uyumsuzluğun bulunması ise, ölçeğin gelecekte alt boyutlar açısından geliştirilmesi ihtiyacının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

LDŞÖ puanlarının cinsiyetle ilişkisine bakıldığında, zayıflık ve suçluluk alt boyutlarının cinsiyetle anlamlı derecede ilişkili olduğu saptanmıştır. Buna göre, erkeklere oranla kadınların duygularına karşı kendilerini daha zayıf hissettikleri, erkeklerin ise istenmeyen duygular yaşadıklarında, kadınlara göre kendilerini daha fazla suçlu hissettikleri ortaya çıkmıştır. Diğer alt boyutlarda cinsiyetler arasında istatistiksel anlamda bir fark tespit edilememiştir.

KAYNAKLAR

- Rimes KA, Chalder T. The Beliefs about Emotions Scale: validity, reliability and sensitivity to change. *J Psychosom Res* 2010; 68:285-292.
- Goldin PR, Gross JJ. Effects of mindfulness-based stress reduction (MBSR) on emotion regulation in social anxiety disorder. *Emotion* 2010; 10:83-91.
- Newman MG, Castonguay LG, Borkovec TD, Fisher AJ, Boswell JF, Szokodny LE, Nordberg SS. A randomized controlled trial of cognitive-behavioral therapy for generalized anxiety disorder with integrated techniques from emotion-focused and interpersonal therapies. *J Consult Clin Psychol* 2011; 79:171-181.
- Leahy RL. Emotional schemas and resistance to change in anxiety disorders. *Cogn Behav Pract* 2007; 14:36-45.
- Wells A. *Emotional Disorders and Metacognition: Innovative Cognitive Therapy*. West Sussex: Wiley, John & Sons, 2000; 55-73.
- Papageorgiou C, Wells A. Treatment of recurrent major depression with attention training. *Cogn Behav Pract* 2000; 7:407-413.
- Wells A, King P. Metacognitive therapy for generalized anxiety disorder: an open trial. *J Behav Ther Exp Psychiatry* 2006; 37:206-212.
- Greenberg LS, Paivio SC. *Working with the Emotions in Psychotherapy*. New York: The Guilford Press, 1997.
- Greenberg L, Warwar S, Malcolm W. Emotion-focused couples therapy and the facilitation of forgiveness. *J Marital Fam Ther* 2010; 36:28-42.
- Leahy RL. A model of emotional schemas. *Cogn Behav Pract* 2002; 9:177-190.
- Leahy RL. *Overcoming Resistance in Cognitive Therapy*. New York: The Guilford Press, 2001.
- Leahy RL. *Roadblocks in Cognitive-Behavioral Therapy: Transforming Challenges into Opportunities for Change*. New York: The Guilford Press, 2003.
- Makino H. *The Development of a new performance-based test for measuring emotional intelligence: humility-empathy-assertiveness-respect test*. Dissertation, Liberty University, Lynchburg, Virginia, 2010.
- Santos VM. *Improving mood through acceptance of emotional experience*. Dissertation, The University of Texas at Austin, Texas, 2007.
- Cartwright-Hatton S, Wells A. Beliefs about worry and intrusions: the metacognitions questionnaire and its correlates. *J Anxiety Disord* 1997; 11:279-296.
- Wells A, Cartwright-Hatton S. A short form of the metacognitions questionnaire: properties of the MCQ-30. *Behav Res Ther* 2004; 42:385-396.
- Tosun A, Irak M. Üstbiliş Ölçeği-30'un Türkçe uyarlaması, geçerliği, güvenilirliği, kaygı ve obsesif-kompulsif belirtilerle ilişkisi. *Turk Psikiyatri Derg* 2008; 19:67-80.
- Bartlett MS. A note on the multiplying factors for various chi square approximations. *J R Stat Soc Series B Stat Methodol* 1954; 16:296-298.
- Kaiser H. A second generation Little Jiffy. *Psychometrika* 1970; 35:401-415.
- Kaiser H. An index of factorial simplicity. *Psychometrika* 1974; 39:31-36.

SONUÇ

Bulgularımız, LDŞÖ Türkçe formunun kişilerin duygularına yönelik şemalarını saptamakta geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermiştir. Türkçe formunun güvenilirliğinin yüksek düzeyde saptanmış olması ölçeğin hedefinin isabetli olduğunu göstermektedir. LDŞÖ Türkçe formunun ülkemiz bilimsel pratiğinde önemli bir boşluğu dolduracağına ve bu alanda yapılacak olan yeni araştırmalara öncülük edeceğine inanılmaktadır.

21. Tabachnick BG, Fidell LS (editors). Principal Components and Factor Analysis. In: Using Multivariate Statistics. Forth Ed. New York: HarperCollins, 2001, 607-675.
22. Aydemir Ö. Psikiyatride Değerlendirme Araçları: Özellikleri, Türleri, Kullanımı: İçinde Aydemir Ö, Köroğlu E (editors). Psikiyatride Kullanılan Klinik Ölçekler. Dördüncü Baskı. Ankara: HYB Basın Yayın, 2009, 21-33.
23. Van Minnen A, Arntz A, Keijsers GP. Prolonged exposure in patients with chronic PTSD: predictors of treatment outcome and dropout. Behav Res Ther 2002; 40:439-457.
24. Nunnally JC. Psychometric Theory. Second Ed. New York: McGraw-Hill, 1978.
25. Averill, JR, Chon KK, Haan DW. Emotions and creativity, East and West. Asian Journal of Social Psychology 2001; 4:165-183.
26. Papageorgiou C, Wells A (editors). Nature, Functions, and Beliefs About Depressive Rumination. In: Depressive Rumination: Nature, Theory, and Treatment. First ed. New York: John Wiley and Sons Ltd, 2004.
27. Kim J, Mueller CW (editors). Construction of Factor Scales. In: Factor Analysis: Statistical Methods and Practical Issues. First Ed. California: Sage Publications, 1978, 60-73.
28. Stevens J. Confirmatory and Exploratory Factor Analysis. In: Applied Multivariate Statistics for The Social Sciences. Forth Ed. New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass. Inc., 2002; 385-454.